Erdős Márton

Egy történeti véletlenről. Adalékok az első bécsi döntés történetéhez (1938)

Beköszöntő

Köztudomású, hogy az 1938. november 2-ai, első bécsi döntés, amely a Felvidék déli részét és Kárpátalja délnyugati részét visszajuttatta Magyarországnak, az első területileg jelentős revíziós sikerünk volt Trianon után. Mindez az egyre zavarosabbá váló európai és világpolitikai helyzetben történt, egy olyan időszakban, amikor a történeti eseményeket elsősorban már Hitler mozgatta. Ami a führert illeti, Ormos Mária találóan állapította meg, hogy nem volt menetrendje törekvései megvalósításához, hanem egyszerűen megragadott kínálkozó alkalmakat, hogy a világhelyzetet a saját szája íze szerint alakítsa.[1] Hitler vonalvezetésére – ha a gyakorlatot nézzük – nem valamiféle koncepció volt jellemző, hanem – ahogy Bibó István mondja – a különféle hatalmi helyzetek száz százalékos kiaknázása[2] képezte a német vezetőnél az alapjáratot, mondhatni, találomra.

Az 1938-as Anschluss, vagyis Ausztria bekebelezése a hitleri Harmadik Birodalomba csak az első etapját képezte a führer hazardírozó hódító politikájának. Ha a kor embere ránézett a térképre, nem volt nehéz kitalálnia, ki lesz a németek következő áldozata: a harapófogóba került Csehszlovákia. Ausztria letörlése a térképről más nyomasztó következményekkel is járt, ha a kelet-közép-európai hatalmi viszonyokat nézzük. A hitleri Harmadik Birodalom többek között határos lett Magyarországgal és Jugoszláviával is. Az is világos lett ekkorra, hogy Mussolini Olaszországának térségbeli pozíciói is meggyengültek, hisz gyakorlatilag levette a kezét előzőleg Ausztriáról. Nagy-Britanniának és Franciaországnak a Nagy Háború (1914–1918) után összetákolt keleti szövetségi rendszere, vagyis a kisantant halálos ellenfelet kapott. A térségben régóta uralkodó hatalmi vákuumba belépett a hitleri Harmadik Birodalom. Az alábbiakban ennek messzemenő következményeiről lesz szó.

Erdős Márton (1981), doktorjelölt, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola. Budapesten él.

1 Ormos Mária: *Hitler*. Budapest, 1993, T-Twins, 286.

2 Bibó István: *Válogatott tanulmányok, I, 1935–1944*. Budapest, 1986, Magvető, 473.

Magyarország nem lesz bábu a führer sakktábláján. A kieli találkozó

Ami a már említett harapófogót illeti, Csehszlovákia azzal a különlegességgel is rendelkezett, hogy határai mindkét oldalán, délen, északon és nyugaton is németek éltek, döntő részt kompakt etnikai tömbben, több mint 3 milliós lélekszámban.[3] Ezt az etnikai, karéjalakban elhelyezkedő tömböt nevezzük Szudéta-vidéknek.

Hitler 1938 nyarára már elhatározta, hogy alaposan megleckézteti Eduard Beneš Csehszlovákiáját, ha kell, háború árán is megszerzi a Szudéta-vidéket.[4] Ehhez azonban partnereket is kellett keresnie: ezek egyike lett Magyarország, hiszen a magyar–csehszlovák határ mindkét oldalán is magyarok éltek, ráadásul a magyar etnikum is egy tömbben, több mint 1 000 000 fős lélekszámban.[5] Hitler nem habozott sokáig, cinikus reálpolitikusként magához kérette a magyar vezetést, élén Horthy Miklós kormányzóval.[6] A legmagasabb szintű államközi találkozó helyszíne Kiel lett, ahol a németek mindent elkövettek, hogy a magyarokat elkápráztassák.[7] Aztán a führer a lényegre tért. Közölte Horthy Miklós kormányzóval, hogy támadja meg Csehszlovákiát, utána ők maguk is ezt fogják tenni, és cserébe Magyarország az egész Felvidéket visszakapja egészen az ezeréves történelmi határokig.[8]

A horgot a magyar diplomácia nem kapta be.[9] A kormányzó értésre adta a führernek, hogy Magyarország békés úton akarja Csehszlovákiával fennálló területi vitáit rendezni, továbbá a magyar Honvédség egyelőre amúgy sincs abban az állapotban, hogy megtámadja a jól kiképzett és jól felfegyverzett csehszlovák hadsereget.[10] A magyar vezetők azt is látták, hogy ha Magyarország először indítana támadást, a németek pedig mégsem lépnének be a konfliktusba, az akció kudarca esetén hazánk agresszorként és békebontóként lenne megbélyegezve a világ szemében, és a nemzetközi közvélemény igazolva látna egy Magyarország elleni román és jugoszláv intervenciót a hatályos szövetségi rendszer következményeként.[11]

3 Shirer, William: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története.* Budapest, 1995, Teleteacher, 220–221. (A továbbiakban: Shirer.)

4 Shirer, 222.

5 Rónai András: *Térképezett történelem.* Budapest, 1989, Magvető, 104. (A továbbiakban: Rónai.)

6 Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek, 1. A Felvidék és Kárpátalja visszatérése, 1937–1939.* Máriabesnyő, 2016, Attraktor, 92-től. (A továbbiakban: Gulyás.)

7 A témáról nagyon alapos forráskritikai tanulmányt írt Pritz Pál: A kieli találkozó In *Magyar diplomácia a két háború között.* Budapest, 1995, Magyar Történelmi Társulat, 291–333.

8 Gulyás, 95–96.

9 Uo.

10 Uo.

11 Gulyás, 118.

A Müncheni Egyezmény és nemzetközi jelentősége

1938 őszén a háború szelleme már ott kísértett Európa és a világ felett. Miután a führer játéka nem jött össze abban a vonatkozásban, hogy Magyarországot a Csehszlovákia elleni háborúba elsőnek belerántsa, lépést váltott. Hosszas birkózás kezdődött Nagy-Britanniával és Franciaországgal, hogy Hitler az elképzeléseit kizsarolja, és nem utolsósorban folyamatosan próbára tegye a világ tűrőképességét. Világhódító, de minden gyakorlati koncepciót nélkülöző politikájára ráhúzta ismét a jogos német nemzeti sérelmek kiváló adunak tekinthető álarcát. Tény, hogy 1938 őszén a führer háborút akart ugyan, de ekkor még semmiképpen sem világméretű háborús konfliktust. Valamiféle lokális háború képe lebegett lelki szemei előtt. Az európai nagyhatalmak viszont a szó szoros értelmében fáztak a háborúnak még a puszta gondolatától is, és mindenáron meg akarták őrizni a békét.[12] Ennek gyümölcse lett végül az ún. Müncheni Egyezmény, amely átadta a kívánt Szudéta-vidéket a hitleri Harmadik Birodalomnak.[13] Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország is megadta rá az áldást. Hitler szemét sem rebbentve elsütött ezután egy újabb szokásos hazugságot: kijelentette, hogy „nincs több területi követelése Európában".[14] Más közönség előtt viszont féktelen dühroham közepette ordítozta, hogy ő háborút akart, de Münchenben minden követelését kielégítették.[15] Ahogy volt szó már róla, ez még nem világégés lett volna, hanem lokális háború, szóval egy újabb, aránylag olcsó győzelem.

Alá kell azonban itt húznunk, hogy első körben, Münchenben a magyar revíziós kérdésről szó sem lett volna, nem tervezték a „magyar ügy" napirendre vételét. Hitler neheztelt a magyarokra a kieli találkozó birodalmi kudarca miatt. Az sem volt ínyére, hogy ha ez a kérdés napirendre kerül, akkor Nagy-Britannia és Franciaország garantáltan Csehszlovákia érdekeit fogja képviselni, s ő, Hitler – a dolog könyörtelen logikája folytán – abba a szerepbe kényszerülne, hogy Magyarországot pártolja. Erre ő ekkor nem igazán volt kapható.[16] De nem volt kapható erre külügyi jobbkeze, Ribbentrop sem, aki meg magyar kollégájára, Kánya Kálmánra volt dühös (ugyanis a nemzetközi porondon öreg rókának számító magyar külügyminiszter sosem mulasztotta el az alkalmat, hogy éreztesse náci kollégájával a kettejük diplomáciai jártassága, bennfentessége közötti különbséget).[17] Hogy ezek után a magyar revízió mégis napirendre kerülhetett még az újabb világméretű fegyveres konfliktus kitörése előtt, az egy meglepő fordulatnak köszönhető.

12 Shirer, 221.

13 Shirer, 254-től.

14 Shirer, 243. A führer e megnyilatkozásával Chamberlain brit miniszterelnököt szórakozatta.

15 Shirer, 262.

16 Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke*. Budapest, 1993, Európa, 22. (A továbbiakban: Ullein-Reviczky.)

17 Gulyás, 99.

Egy történeti véletlen: Csáky István gróf, a magyar revízió ügye és München

München előestéjén történt egy kapitális történeti véletlen is, amely egyetlen személyen: Csáky István grófon, magyar diplomatán és az ő személyes szerencséjén és villámgyors helyzetértékelésén múlott. A téma avatott magyar szakértője, Sallai Gergely is átsiklik ezen a látszólag jelentéktelen, de lényegében véve történelemformáló fejleményen,[18] Gulyás László pedig említést sem tesz róla könyvében.[19]

Egy korabeli magyar bennfentes kulcsszereplőt idézek, Ullein-Reviczky Antalt: „Ám az ügybuzgó diplomatának, aki nem akart dolgavégezetlenül hazaérni, eszébe jutott, hogy Mussolini nemrégiben kitüntető figyelemmel viseltetett iránta – hisz nem vitte-e el az előző évben a maga vezette repülőgépen Líbiába? Elhatározta hát, hogy az olasz Duce segítségét kéri a német führer megpuhításához. Nyomban meg is jelent Cianónál, a Hotel Reginában, és elmagyarázta neki küldetése célját. A két gróf nem különösebben kedvelte egymást, de az üzlet az üzlet, Ciano rövidesen betessékelte Csákyt apósa dolgozószobájába. Egy olyan körmönfont politikus, mint Mussolini, nem mulaszthatta el az alkalmat, hogy újfent bebizonyítsa barátságát Magyarország iránt. Az olasz kormányfő gyorsan és jól cselekedett, olyannyira, hogy a Négy Nagy megismerkedett a magyarkérdéssel, amelynek megoldását a két érintett félre – Magyarországra és Csehszlovákiára – bízta."[20] Egy másik forrás, melynek szerzője Újpétery Elemér (róla még lesz szó később), alátámasztja mindezt: „Mi azonban egy utolsó kísérletet tettünk. *Ez aligha szerepel a korabeli okmányokban* (kiemelés E. M.), de én tanúsíthatom. Nem tudom, kinek volt az ötlete, valószínűleg Kányának vagy talán magának Csákynak. Csáky jól ismerte Cianót. Vagy legalábbis azt hitte. Teljes titokban megjelent a müncheni konferencia előtt Münchenben. Cianót kereste, de hiába. Végül is, a rendőrkordont áttörve, elérte az olasz külügyminisztert, amint az a lépcsőn fölfelé menet a döntő konferenciára sietett. Ciano nem tudott ez elől a találkozás elől kitérni. Csáky rövid pillanatok alatt azt kérte az olasz külügyminisztertől, hogy Olaszország mint Magyarország barátja legalább annyit javasoljon, hogy a magyar felvidéki területi követelések szerepeljenek a záró kommünikében. Ciano ezt, inkább félvállról, megígérte. Az ő fellépésének köszönhettük, hogy a négy nagyhatalom a záró kommünikében a magyar revíziós követelésekről is említést tett."[21] A két forrás nem teljesen fedi egymást tarta-

18 Sallai Gergely: *„A határ megindul, az ország nagyobb lesz…" A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatainak diplomácia-, politika- és társadalomtörténeti vizsgálata az 1938. évi csehszlovákiai válságtól Kárpátalja Magyarországhoz csatolásáig (1938. május–1939. március).* PhD-értekezés. Budapest, 2008, PPKE BTK, 91. (A továbbiakban: Sallai.)

19 Gulyás, 129-től.

20 Ullein-Reviczky, 19–20.

21 Újpétery Elemér: *Végállomás Lisszabon*. Budapest, 1987, Magvető, 69–70. (A továbbiakban: Újpétery.)

lomban: kérdés, hogy Csáky találkozott-e Mussolinival, vagy sem, tény, hogy a visszaemlékezések szerint Csáky István akciójának köszönhetjük, hogy nem sokkal később megindultak a magyar–csehszlovák közvetlen tárgyalások a revízió tekintetében.

Csehszlovák területi ajánlatok és a megegyezés kudarca

Magyarország szempontjából a Müncheni Egyezmény legfontosabb hozadéka az volt tehát, hogy Mussolini az egyezményhez egy olyan záradékot is csatoltatott, miszerint a magyar revíziós igényeket magyar–csehszlovák közvetlen tárgyalások útján szükséges rendezni.[22] Megnyílt a nemzetközileg garantált út az első magyar revíziós lépés előtt.

A magyar vezetés revíziós elképzeléseinek lelke és kidolgozója a tudós politikus és államférfi, gróf Teleki Pál volt. A Felvidékkel kapcsolatban ő amellett tette le a garast, hogy néprajzi–etnográfiai határokat kell vonni,[23] hisz a felvidéki magyarság a terület déli részén nagy létszámban és kompakt etnikai tömbben él. A legtöbb területen, főleg a falvak tekintetében éles etnikai határ húzódott a magyar és szlovák népesség között.[24] Ahol esetleg kevert etnikumú volt a terület, mint például Nyitra környékén,[25] ott Teleki népszavazást tartott üdvösnek.[26] Külön tételt képeztek a Felvidék déli ősi magyar városai és nagyközségei, mint Pozsony, Nyitra, Léva, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat és kiemelten Kassa, Ungvár és Munkács sorsa. Teleki alapkoncepciójához tartozott, hogy nem akart komolyabb szlovák népességű területeket visszacsatolni.[27] Ez az elképzelése nem egészen a tervei szerint valósult meg, 1938 októberében mindazonáltal tárgyalássorozat indult a magyar és csehszlovák fél között Komáromban.[28] Jellemező, hogy a prágai kormány a tárgyalásokon inkább a szlovákokat tolta előtérbe.[29] Érdekesség, hogy a tárgyalódelegáció szlovák tagjai szinte kivétel nélkül beszéltek magyarul, beleértve Jozef Tiso prelátust is.[30] A cseh képviselet szinte csak jelképes volt.

A komáromi tárgyalások első etapjában a csehszlovák fél hallani sem akart a magyar fél által kívánatosnak tartott és fentebb már vázolt néprajzi–etnográfiai

22 Sallai, 91. Rónai, 124. Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Pozsony, 2009, Kalligram, 271. (A továbbiakban: Zeidler.)

23 Zeidler, 272.

24 Rónai, 131–132.

25 Rónai, 135.

26 Rónai, 133.

27 Újpétery, 81.

28 Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz… I.* Budapest, 1996, Európa, 214-től. (A továbbiakban: Szegedy-Maszák.)

29 Szegedy-Maszák, 215. Zeidler, 272.

30 Uo.

határról.[31] A tárgyalás során, amely meg is szakadt, a csehszlovák fél három terület-átengedésről szóló javaslatot tett.[32] Az első ajánlat olyan kevés területet engedett volna át, hogy sem az igazságosság elvének, még kevésbé a korabeli magyar közvélemény (jogos) kívánalmainak nem felelt meg, ezért elfogadhatatlan volt.[33] A második ajánlat legfőbb bukatója az volt, hogy bár itt komolyabb nagyságú – ráadásul színmagyar lakosságú – területeket engedett volna át, de szinte az összes jelentős dél-felvidéki magyar város kimaradt belőle.[34] A dokumentumokból világosan kiviláglik, hogy ez okozta a legnagyobb fejfájást a csehszlovák államnak, hiszen – ezzel szoros összefüggésben – nem akartak komolyabb jelentőségű vasútvonalakat a magyar államnak visszaadni.[35] Eközben mind a magyar, mind a csehszlovák fél kölcsönösen megkörnyékezte főleg Berlint és Rómát, hogy támogassa érdekeit.[36]

A nagyhatalmak azonban a további tárgyalásokat tartották célravezetőnek.

Ennek következményeképpen született meg a harmadik, legkedvezőbb csehszlovák ajánlat: több mint 11 000 km^2-es, többnyire színmagyar területet engedtek volna át a magyaroknak, benne olyan városokkal, mint Dunaszerdahely, Révkomárom, Léva, Ipolyság, Rimaszombat. Csakhogy három kulcsfontosságú régi magyar város: Kassa, Ungvár és Munkács ebből az ajánlatból is kimaradt.[37] Ebbe a magyar fél nem nyugodhatott bele sem a néprajzi–etnikai elv következetes alkalmazása, sem a közvélemény miatt, bár érthető, hogy ennyi város elvesztése a csehszlovák államot létében érintette volna. Végül mindkét fél Berlintől és Rómától kért döntőbíráskodást, mielőtt azonban ennek eredményére rátérnénk, ismerjük meg a döntés kulisszatitkainak főbb részét![38] Ugyanis a Pozsonytól keletre tervezett határvonal és az Ungvár és Munkács, illetve az e városokat övező falvak kérdése még tartogatott érdekes meglepetéseket.

Darányi Kálmán és Újpétery Elemér kalandjai. Az első bécsi döntés

A tárgyalások magyar sikere érdekében tekintélyes magyar politikust kellett a hitleri Harmadik Birodalomba küldeni.[39] A führer viszont kikötötte, hogy csak olyan tekintélyes magyar politikus jöhet, aki nem volt ott Kielben.[40] Ez komoly

31 Rónai, 126.

32 Szegedy-Maszák, 214-től.

33 Szegedy-Maszák, 217.

34 Rónai, 125.

35 *Az első bécsi döntés okmánytára*. Szerk. Szarka László – Sallai Gergely – Fedinec Csilla. Budapest, 2017, MTA, 127. irat. (A továbbiakban: *Az első bécsi döntés okmánytára*.)

36 Gulyás, 144-től.

37 *Az első bécsi döntés okmánytára,* 191. irat, Gulyás, 150.

38 *Az első bécsi döntés okmánytára*, 177., 178., 179., 180. iratok, Gulyás, 152. Macartney, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története, I., 1929–1945*. Budapest, 2006, Gede testvérek, 391–392.

39 Újpétery, 71.

40 Uo.

fejfájást okozott a magyar vezetőknek, de végül találtak egy szóba jöhető személyt, aki nem volt más, mint Darányi Kálmán exminiszterelnök.[41] Németországi útjára adtak mellé egy fiatal külügyminisztériumi tisztviselőt, nevezetesen Újpétery Elemért, aki maximálisan felkészült volt a magyar revízió ügyét tekintve, a Felvidék és Kárpátalja etnikai viszonyait ábrázoló térképekkel is fel volt szerelkezve.[42] Ők mentek a führerhez Obersalzbergbe 1938. október 14-én.[43] Miután Darányi és Újpétery megérkezett, nagyon szokatlan dolog történt. Akik ismerték Hitlert, tudták, hogy nem szokott külföldi vendéget egyedül fogadni. Most viszont ragaszkodott hozzá, hogy Darányi egyedül jöjjön be hozzá, Újpéterynek az ajtó előtt, kívül kell várakoznia. Az egyik német viszont résnyire nyitva hagyta az ajtót, így a fiatal magyar külügyminisztériumi tisztviselő az utókor nagy szerencséjére mindent hallott, ami ott benn történt.[44] Darányit részletesen betanították, hogy mit kell a német vezérnek mondania. Ő ezt meg is tette, Hitler sem szakította félbe. Az exminiszterelnök halkan, kissé akadozva előadta mondanivalóját, fölajánlotta Magyarország kilépését a Népszövetségből, csatlakozását az Antikomintern Paktumhoz stb., és ennek fejében a magyar revíziós törekvések támogatását kérte Hitlertől Csehszlovákiával szemben. Újpétery szerint mondanivalója 5 percig tartott. A führer és a jelenlevő Ribbentrop élénken figyelt, a szintén jelenlevő Hewel követségi tanácsos jegyzeteket készített. (Hewel volt az a német, aki résnyire nyitva hagyta az ajtót, és Újpétery így mindent hallott.)[45]

Miután Darányi befejezte, a Hitler éktelen dührohamban tört ki: a téma döntő részt Kiel volt, és a magyar hozzáállás. Név szerint leszidta Kánya Kálmánt is. Közölte, hogy a németek már mindent megkaptak, és akkor most jönnek a magyarok…[46] Darányi németje nem állt a helyzet magaslatán, s bár vélhetően sokmindent megértett, ám korántsem mindent.[47] Miután a Hitler kitombolta magát, az exminiszterelnök tapintatosan annyit mondott, hogy nem értette, ismételje el újra! Ekkor a visszaemlékezés szerint olyan csend lett a teremben, hogy még a légy zümmögését is meg lehetett hallani. Hitler mérgében külügyi jobbkezéhez fordult, hogy folytassa…[48] Kezet sem nyújtott Darányinak. Darányi félénken csak annyit mondott Újpéterynek: „– Elemér, mit csináltam rosszul?" „Semmit, Kegyelemes Uram" – válaszolta Újpétery.[49] Ezután újabb találkozó következett Ribbentroppal, aki igyekezett ezek után barátságosabb lenni, és

41 Uo.
42 Újpétery, 72.
43 Gulyás, 145.
44 Újpétery, 73.
45 Uo.
46 Újpétery, 74.
47 Újpétery, 73–74.
48 Újpétery, 74.
49 Uo.

pontosan képben volt a magyar területi igényeket illetően.[50] (Ezeket nevezzük Darányi-vonalnak.)[51] Itt bukkant fel először egy magyar szempontból a későbbi idők tekintetében egy végzetes figura: Edmund Veesenmayer.[52]

Kellemetlenség tulajdonképpen csak akkor adódott, amikor a németek már elfogadták Kassa, Ungvár és Munkács visszacsatolását is Magyarországhoz, viszont több Ungvár és Munkács környéki falut nem adtak volna vissza, mondván, hogy német többségűek.[53] Ekkor mulatságos közjáték történt. Újpétery, aki ismertette a magyar igényeket, közölte, hogy az a 7 falu nem német, hanem zsidó többségű. Ribbentrop elképedt, és felszólította Veesenmayert, hogy ellenőrizze. Ő közölte, hogy a magyarok igazat mondanak. „Azonnal Magyarországnak adni" – felelte Ribbentrop a visszaemlékezés szerint.[54] Ezzel lényegében véve az új magyar határok kérdése majdnem eldőlt. Majdnem: ugyanis volt még egy határszakasz, a már említett Pozsonytól keletre eső részek. Ennek megoldásához Újpétery Elemér újabb kalandja kellett, ezúttal Rómában.

A magyar vezetés Újpétery Elemért, továbbá Teleki hűséges munkatársát, Rónai Andrást és még egy magyar személyt repülőgépen útnak indított, hogy olasz segítséget kérjen.[55] A repülőgép először viharba került, az üzemanyaga is fogytán volt, majd amikor olasz felségterületen kényszerleszállást hajtott végre, az olasz légvédelem majdnem lelőtte. A magyarok végül autón érkeztek némi késéssel Rómába. Ciano gróf nagyon készségesnek mutatkozott, és figyelemre méltó, avatott szakértője lett végül a magyar felvidéki revíziós igényeknek (mondhatni profibb Ribbentropnál). A magyar tervekben Pozsonytól keletre girbe-gurbán meghúzott néprajzi vonalat Ciano maga gömbölyítette ki a visszaemlékezés szerint. Ez sok szlovák lakta területet is Magyarországnak adott. A magyarok tudták, hogy ennek Teleki nem fog örülni, annak viszont nagyon örültek, hogy Ciano gróf ennyire nagyvonalúnak bizonyult Magyarország iránt.[56] Ciano gróf ezt Ribbentroppal is elfogadtatta.[57] Ezután már csak a döntőbíráskodás hivatalos ceremóniája maradt hátra, amely 1938. november 2-án megtörtént Bécsben, a Belvedere-palotában. Magyarország 12 109 km^2-es területet kapott vissza 869 000 lakossal, melyből 752 000 fő (86,5%) volt magyar. Ez a Dél-Felvidéket és Délnyugat-Kárpátalját jelentette Kassával, Ungvárral és Munkács városával együtt.[58]

50 Újpétery, 76.

51 Gulyás, 146. Bár Ribbentropnak is megvolt a maga „vonala", amely nem kis konfliktust okozott a Darányi-vonallal szemben.

52 Újpétery, 76.

53 Újpétery, 77.

54 Újpétery, 77–78.

55 Rónai, 112-től, Újpétery, 79-től

56 Gulyás, 153–154.

57 Újpétery, 81.

58 Gulyás, 158.